

'Vad händer egentligen på museerna?'

Christer Lindberg

Professor i socialantropologi vid Lunds universitet och docent i religionsvetenskap vid Åbo Akademi

Röhsska tar time-out, Historiska museet hänger grytlappar i träden medan Etnografiska museet bjuder på normkritik i form av skakdans med bar rumpa och ”styckmördarkonst” med ett tjugotal människokroppar, klädda i trosor och avhuggna vid midjan (*Playground*). Frågan ”vad händer egentligen på museerna” ställs allt oftare och har lett till en intensiv debatt sedan journalisten och författaren Ola Wong i slutet av september skrev en artikel i Svenska Dagbladet med andemeningen att regeringen förvandlar våra museer till propagandacenter. Wong varnade för en kulturpolitik som har gått vilse i postkolonialt och normkritiskt tänkande och om hur regeringen vill använda våra museer som ideologiskt verktyg mot Sverigedemokraterna.¹ I förslaget på Kulturarvspropositionen finns dessutom sparbetning som medför att Statens museer för världskultur totala lokalytor minskar.

Men med maktens arrogans avfärdar kultur- och demokratiminister Alice Bah Kuhnke oron för museernas tillstånd som hjärnspöken.² Jargongen känns igen. När undertecknad ifrågasatte beslutet om återförandet av s.k. Paracas-textilier till Peru deklarerade Björn Sandmark, dåvarande chef för Kulturförvaltningen i Göteborg, att jag framförde ”irrelevanta synpunkter”. Även Aftonbladets Åsa Linderborg och Axess PJ Anders Linde har höjt kritiska röster mot en ökad politisering av Sveriges museer och fått medhåll av Liberalernas Birgitta Ohlsson. Repliken från docent Anna Källén vid Stockholms universitet gör gällande att kulturhistoriska museer är och alltid har varit politiska institutioner, att Wong och Ohlsson brister i kunskap om aktuell forskning och saknar insikt om arbetets inriktning vid de svenska kulturhistoriska museerna sedan början av 2000-talet.³

Detta arbete sker i enlighet med 1996 års kulturproposition med fokus på att värna om yttrandefrihet, jämlikhet och mångfald. Det var Marita Ulvskog som drev igenom förslaget om en administrativ sammanslagning av Etnografiska, Medelhavsmuseet och Östasiatiska museet, inrättandet av en ny myndighet och byggandet av Världskulturmuseet på bekostnad av det gamla världsberömda Etnografiska museet i Göteborg.⁴ På agendan fanns krav om att museerna skulle spela en viktig roll i diskussionen om det mångkulturella samhällets möjligheter och frågor. De måste påverka vår framtid genom att delta i samhällsdebatten, manade den dåvarande kulturministern.

Under beredningen kom Ulvskog med ett överraskande utspel om att flytta tre av Stockholms sextio museer till Göteborg. En sådan omlokalisering, menade hon, skulle vara ett led i decentralisering av Stockholms kulturmonopol. Massiv kritik tvingade Ulvskog till reträtt avseende flytten, men hon stod fast vid att ett ”samlat etnografiskt centralmuseum” skulle byggas i Göteborg och inordnas i den nya myndigheten tillsammans med de tre Stockholmsmuseerna. Hur mycket myndigheten och det nya museet kunde komma att kosta hade ministern ingen klar uppfattning om och inte heller hur de ekonomiska resurserna skulle

fördelas mellan museerna. Men under en debatt i kammaren gjorde Ulvskog klart att det inte var frågan om att ”flytta litet nålpenngar” till Göteborg utan att man avsåg bygga upp en helstatligt finansierad institution. Samtidigt krävde hon på nytt en förändring av museernas sätt att arbeta.

När Anna Källén framhäver att kulturarvet är föränderligt och kan utgöra ”projektionsyta för en mångfald av identiteter” blundar hon för att museernas trovärdighet är avhängig en egen obunden röst, att de är sina egna ansvariga utgivare. På 1990-talet var det historikern Thommy Svensson som skulle realisera politikernas planer med framtida utställningar som skulle ta fasta på helheten och sammanhangen: ”Mindre av det främmande, mer av vad som förbinder olika kulturer”, blev devisen. Själv lyssnade jag till hans presentationer vid ett flertal tillfällen men kan inte minnas att orden föremål eller etnografi någonsin yttrades, däremot var ”mötesplats” ett givet mantra.

För tio år blev jag chockerad över att en museipedagog tyckte att museerna skulle sluta med utställningar och låta publiken roa sig i magasinerna på egen hand. Det skulle vara mer demokratiskt. Tur att man blivit luttrad för det är inte länge sedan jag hörde en intendent som på fullt allvar önskade att museet inte hade några föremål alls – de är ändå bara en belastning.

Det här är dessvärre inte bara några lösryckta ogenomtänkta uttalanden utan en inställning som präglar en tid där pedagoger menar att bildning och faktakunskap är oviktigt och att vi i stället ska lära våra barn att söka information, resonera och tycka en massa. De som driver, försvarar och stödjer denna utveckling gör det under förespeglning av tolerans, respekt och demokrati och blundar för hur denna form av relativism riskerar att bli fundamentalismens tjänare på samma sätt som pacifisten kan tjäna sin bödel. När det gäller hur det förflutna och andra kulturer bör presenteras på museer pekar filosofen Per Bauhn på hur en blandning av det ogenomtänkta och intoleranta gör normkritiken så betänkligen eftersom ”intoleransen blommar ut i just den exkludering som man påstår sig vara emot.”⁵

Ulvskogs nya skapelse gick ut med en starkt politiserad uppdragsformulering som på intet sätt handlade om att förvalta ett kulturarv: ”*Världskulturmuseet vill vara en arena för diskussion och reflektion där många och olika röster kommer till tals, där kontroversiella och konfliktfyllda ämnen kan tas upp, samt en plats där människor kan känna sig hemma över gränsen.*” M-orden står högt i kurs och våra kulturinstitutioner (såväl museer som teatrar) ska förvandlas till *mötesplatser* för svenskar och invandrare visar socialantropologen Hanna Wittrock i sin avhandling *Säg inte mötesplats!*⁶ Vid den omhuldade trappan ska *mångfalden* mötas och integreras i samhället som genom ett trollslag. Publiken lockas med shower, underhållning och installationer, men vad som händer med det kulturarv som museet förvaltar tycks varken politiker eller ledning bry sig om. Mig veterligen har Världskulturmuseet i Göteborg under tolv år endast producerat två utställningar baserat på sina egna etnografiska och arkeologiska samlingar.

Gällande kontroversiella och konfliktfyllda ämnen har det gång på gång visat sig vara ord och inte handling som gäller. I en utställning om hiv och aids visades en tavla som skildrade ett samlag tillsammans med verser ur *Koranen*. Här plockade man ner tavlan i stället för att polisanmäla de hot som riktades mot museet. Konstnären Louzla Darabi fick så småningom hänga upp en annan tavla – men också den plockades bort efter att någon tolkat in budskapet ”Allah” bland färgresterna. Sedan följde turerna kring Elisabeth Ohlson Wallins planerade utställning ”Jerusalem” (2010). Den s.k. förtroendekrisen mellan konstnären och museet

handlade om att rådgivare med "ett religiöst engagemang" tyckte att bilderna var olämpliga. Intendent och ledning förnekade att det rörde sig om religiösa ledare, men det visade sig att personerna ifråga var pastorer, rabbiner och imamer.

Nu är det Bah Kunkhe som med benägen hjälp av överintendent Ann Follin är i färd med att flytta museer och försvaga deras autonomi. Detta i en tid då Sverigedemokraterna vill strypa anslagen med hänvisning till att Statens Museer för Världskultur sysslar med "icke svensk kultur". Inget kan vara mer felaktigt eftersom frågan i allra högsta grad handlar om Sveriges kulturhistoria. Mycket står alltså på spel inför hotet om att flytta eller slå ihop Etnografiska, Medelhavsmuseet och Östasiatiska museet. Det kommer oundvikligen att leda till betydande nedskärningar i sammanlagd utställningsyta och fortsatt neddragning av personal. Fokus har i första hand riktats mot att rädda Östasiatiska, men de övriga berörda museerna kommer att drabbas i lika hög grad. Där finns fantastiska samlingar från Afrika, Amerika, Oceanien och andra delar av världen. När dessa förvisas till "fjärrlager" faller de sakta men säkert i glömska.

"Staten begår kulturellt självmord", skriver tre före detta intendenterna på Etnografiska museet. Även professor Mårten Snickare pekar i sitt inlägg på det orimliga i att Statens fastighetsverk tillåts fortsätta leka marknad och hur detta tillstånd i realiteten årligen sänker anslagen till de statliga museerna.⁷ Kanske är museernas dåliga ekonomi i själva verket det "inbillade problem" som kulturministern tillskriver Wong? Som sådant är det ju dessutom "bättre än verkliga problem", enligt Bah Kuhns egen formulering.

Snickare lanserar det radikala förslaget om ett nytt världskulturmuseum på Blasieholmen med en bro till Nationalmuseum. Polemiskt förvisso, men kanske med glimten i ögat, eller på fullaste allvar? Hur som helst delar jag inte Snickares franska syn på hur etnografiska föremål kan läsas som konst, enligt ett koncept som för tankarna till Chiracs vackra men utställningsmässigt hopplösa Musée du quai Branly i Paris. Det vore bättre att lägga ner **myndigheten** Statens museer för världskultur, som med sitt system av chefer och nämnder, mellanchefer och högste chef lagt sig som en våt filt över de fyra museerna. Utöver en kostsam administration kväver byråkratiseringen de enskilda museernas möjlighet att göra snabba, mindre och flexibla utställningar.

Under postkolonialismens och postmodernismens banér har museerna attackerats både uti- och inifrån. Utanför murarna finns (ofta självutnämnda) representanter för ursprungsfolk som fångar upp de etnografiska museerna i en politisk agenda, som egentligen handlar om helt andra saker än enskilda föremål. Minoriteter vill bli representerade såsom de själva vill framställa sig och när upplysningsidealen numera är passé ger vetenskapliga anspråk lätt vika för en postkolonial romantisk relativism där varje grupp ska ha rätten att diktera villkoren för kunskap och sanning. Den som säger emot diskriminerar eller beskylls för att vara rasist. Kulturell copyright, repatriering, farliga föremål, censur och självcensur förvandlar etik till politik i en museivärld där det är viktigare att ha rätt åsikt än att presentera sunda argument. Det finns hur många exempel som helst på hur gamla ting, texter och fotografier inte längre får visas, utställningar som ger en sympatisk och "korrekt" representation av främmande kulturer, där vittnesbörden om krig, tortyr eller något annat ofördelaktigt stannar i magasinen. The National Museum of the American Indian i Washington D.C. har förvandlats till ett stort Disneyland där allt igenom sympatiska indian kulturer aldrig rövat och skändat utan enbart hängivit sig åt Moder Jord. Andra museer väljer också att gömma skalperna i magasinen och

efter många års arbete med att digitalisera och offentliggöra sitt bildarkiv sitter man nu på Nationalmuseet i Köpenhamn och plockar bort gamla etnografiska nakenbilder.

När frågan om ett återförande av totempålen på Etnografiska var aktuell var det en gruppering av de anställda som ivrigt drev frågan som en pedagogisk poäng. För att göra en lång historia kort så förde en svensk konsul i Kanada en övergiven totempåle till Stockholm 1928. Där blev den liggande i magasin tills 1980 då den restes på Etnografiska museet. Tio år senare kom en första begäran om återförande med löfte om rimlig kompensation. ”Återupptäckten” ledde till fortsatta framställningar och besök av tre representanter för haislafolket 1991. Trots anklagelser om att pålen var stulen kunde det konstateras att det inte fanns något juridiskt skäl att lämna tillbaka den, möjligen ett moraliskt.⁸ Och så skedde – utan samarbete med kanadensiska myndigheter eller något lokalt museum, utan kontrakt, och utan full insikt om vilka man förhandlat med – huruvida det var enskilda, en klan eller hela haislastammen.

Den kris som drabbat museerna i allmänhet, och de etnografiska i synnerhet, har till stor del kommit att handla om siffror och statistik. Kvantitet har blivit viktigare än kvalitet i den ständiga hetsen att locka fler och fler besökare. På sina håll har receptet blivit underhållning, större presentbutiker och ett ökat utbud av kaffedrinkar i cafeterian. Stilig arkitektur går före funktionalitet, form före innehåll; design och ljussättning styr disponerandet av utställningsytan och de påkostade installationerna slukar möjligheten att ha temporära och flexibla utställningar. Där museet en gång i tiden kunde utgöra ett antropologiskt och arkeologiskt laboratorium förväntas det nu skapa ett mikrokosmos som reflekterar den globala byn. Utåt ska museet vara en visionär symbol och innanför väggarna en toleransens högberg. Det ska vara hyllning och minne, värd och mentor, resurs och fristad i en och samma skepnad.

Några stora satsningar har fallit väl ut, både avseende innehåll och antal besökare. Dit hör exempelvis *Staden* som sattes upp på Etnografiska när Stockholm var kulturhuvudstad, såväl som de framgångar som Östasiatiska hade med *Kinas terrakottaarmé* (2010) och Etnografiska med *Inka-Guldsätter* (2011).

Till de minst sagt tvivelaktiga hör *Spelet om maya* (2006-2007) som visades på Historiska museet i Stockholm. Via Didrichsens privata konstmuseum i Helsingfors kunde museet visa fynd från den världsberömda amerikanske mayaarkeologen Arthur Demarests pågående utgrävningar i Guatemalas regnskog. Skatten kom från Cancuén, ett omfattande ruinkomplex med sällsam utsmyckning, en samling verkstäder för jade och obsidian samt grottor som varit ceremoniella kultplatser. Historiska museets pedagoger fick tydligen fria tyglar och lät ”gräva ner” föremål under glas i golvet. Besökaren fick välja ett av flera utlagda spår, agera som gravplundrare och sedan välja mellan att sälja det unika fyndet och att lämna in det till ansvarig myndighet. Uppsåtet var att få besökaren att fundera över ”vårt förhållande” till föremål. Ingen som helst ansträngning gjordes för att berätta den fantastiska historien om platsen med ett av mayavärldens största palats.

När Världskulturmuseet i Göteborg slog upp portarna den 28 december 2004 visades visserligen en storslagen utställning om regnskogens indianer (*Orinoco*) – men den bestod inte av museets egna föremål, trots att beståndet från grundaren Erland Nordenskiölds forskningsresor tillhör de främsta i världen. Vad man däremot med all tydlighet markerade var uppgörelsen med det förflutna – det gamla museet och allt vad det stod för. Arkeologiska fynd representerades i en märklig installation som meningslösa krukskärvor (kastade i en grop

i golvet), medan det gamla museets kontakt och vänskapsband med cunaindianerna på San Blas förvandlades till kolonialism där stora vita män ställdes mot små mörka indianer. Upphovsmannen var en installationskonstnär som fick leka med arkivets fotografier och korrespondens. På annat håll kunde man i dunkel belysning beskåda ett gammalt ”dammigt” tjänsterum med skrivbord och skrivmaskin. Något etnografiskt föremål delade plats med ett par uppstoppade fåglar och på golvet hade man slängt ut några handskrivna registerkort. Sedan var det upp till publiken att dra sina egna slutsatser.

Den 18 september 2008 öppnade utställningen *En stulen värld*, som hävdade att Göteborg i 75 år har ”stoltserat med ett världsberömt plundrat gravgods. Det är historien om hur hänsynslös politik, illegal handel och jakten på antikviteter skövlar världens kulturer på sin identitet.”⁹ Den provocerande rubriceringen var som en inbjudan till krav på att de 2 000 år gamla Paracas-textilierna skulle återföras till Peru. Textilierna hade kommit till det dåvarande etnografiska museet i Göteborg som privata donationer vid ett par tillfällen under 1930-talet. Givaren hade begärt att få vara anonym och hade använt sig av diplomatiska kanaler för att föra tygerna till Sverige.

Trots det juridiskt komplicerade och oklara läget valde Världskulturmuseet med utställningen *En stulen värld* att beskriva utförelsen som en kriminell handling. Med tanke på att det rör sig om arkeologiska fynd från en flera tusen år gammal förhistorisk kultur måste man ställa sig frågan – stulet från vem? Textilierna är en del av ett världsarv, och frågan om vem som har ”rätt” till dem kan inte avgöras genom att man pekar på platsen där de en gång tillverkades. Dessutom omfattar UNESCO:s konvention om olovlig export och import inte kulturegendom som förts bort före år 1970.

Ingen av dessa frågeställningar problematiserades, och inte heller tillförde utställningen i etnografiskt eller arkeologiskt hänseende något nytt. Däremot vilseledde de ansvariga medvetet publiken genom att förmedla ett intryck av att den unika samlingen funnits på museet i all hemlighet. Den ”moraliska sanningen” – att försöka göra gott utan kunskap – rymde inte det faktum att textilierna vid flera tillfällen visats för peruanska regeringsrepresentanter, inte heller att Göteborgs stad tillsammans med företag och privatpersoner tjugo år tidigare investerat mångmiljonbelopp för att rädda, konservera och ställa ut textilierna.¹⁰

Hotet inifrån är minst lika allvarligt som de yttre påtryckningarna mot museerna. Det består av brist på kunskap om föremål och samlingsbestånd. Då avser jag inte konservatorerna som är hängivna och skickliga, utan att områdesintendenterna, i den mån de nu finns kvar, betraktas som förlegade neandertalare. Intendentstiteln borgade en gång i tiden för sakkunskap med anknytning till Vetenskapsakademien och universiteten. Numera kan den innebära allt möjligt. Follin vill tillsätta globaliserings- och genusintendenter under förutsättning att de är villiga att ”släppa tolkningsföreträdet” och ”ta av magisttermössan”.¹¹ Bakom orden ligger det eviga mantrat om att den enda giltiga sanningen är att det inte finns någon objektiv sanning, vilket får mig att undra varför vi över huvud taget har en akademi, bedriver forskning och skapar kunskapsinstitutioner.

Vad Bah Kunkhe och Follin åter behöver påminnas om, är att våra museers primära uppdrag är att förvärva, bevara och främja sina samlingar till skydd för kulturarvet.¹² För att museerna i framtiden ska kunna möta sin publik och på ett eller annat sätt representera människor, kulturer och subkulturer med respekt och tolerans, måste den vetenskapliga debatten hållas fri

och öppen. Annars riskerar en överdriven betoning på självvranssakan och –kritik leda till en tendentiös framställning av historien. Kulturarvet som utgör det förflutnas framtid handlar inte om kampen mellan gott och ont, utan om dokumentation, analys och vetenskapliga argument. Dit når man inte genom att förvandla museerna till mötesplatser, basarer eller scener för musik och dans.

Förresten, vad hände med totempålen? Jo, den ligger och ruttnar bort någonstans i Kanada, eller som det heter med mera politisk korrekthet: återgår till naturen. När den väl kom hem lät äldre i haislastammen besluta att bevarandetanken inte var förenlig med förfädernas uppfattning. Vi ska kanske inte protestera eller reagera, utan i stället vara glada för att vi fått en nysnidad replika – då gör vi också livet lättare för säkerhetsenheten på Louvren. Av Mona Lisa finns det gott om reproduktioner!

Noter

1. Wong, ”Bah Kuhnkes kulturpolitik hotar kulturarvet”, SvD 28/9, 2016.
2. Bah Kuhnke, ”Museerna behöver befrias från politiken”, SvD 4/10, 2016.
3. Källén, ”Museer har alltid varit politiska”, SvD 3/10, 2016.
4. Statens museer för världskultur: Slutbetänkande av Organisationskommittén för ett världskulturmuseum. *Statens offentliga utredningar*, 1998:125, Kulturdepartementet. Stockholm.
5. Bauhn, ”Normkritik både intolerant och exkluderande”, GP 20/11-2016.
6. Wittrock, *Säg inte mötesplats! Teater och integration i ord och handling*. Lund 2011.
7. Lind, Wahlquist & Östberg, ”Staten begår kulturellt självmord”, SvD, 20/10, 2016 och Snickare, ”I stället för Nobel: världskulturmuseum på Blasieholmen”, SvD 3/11, 2016.
8. Björklund, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*. Stockholm 2016.
9. *En stulen värld*. Utställningskatalog. Textbearbetning: Christian Penalva, innehållsproducent. Världskulturmuseet. Göteborg 2008.
10. Lindberg, ”Det förflutnas framtid”. *Etnografi på museum: Visioner o gudfordringar for etnografiske museer i Norden*. Aarhus Universitetsforlag. Aarhus 2015.
11. Wong, ”Bah Kuhnkes kulturpolitik hotar kulturarvet”, SvD 28/9, 2016.
12. Enligt International Council of Museums.